

Received:
2023/02/02

Revised:
2023/08/07

Accepted:
2023/11/12

p.p: 7-21

ISSN: 2717-3682
E-ISSN: 2717-3690

Principles of Defensive Ethics from the Perspective of Nahj al-Balagha

Azadi Nezhad, Hossein ✉¹ | Akbari Alashti, Morteza² | Alizadeh, Hamid ³

Abstract

Historical findings and documented experiences confirm that Imam Ali (AS), as the perfect exemplar of Islamic ethics in all conceivable domains, should serve as a model for the design and conduct of managers. His presence in numerous battles during his lifetime (both before and after his caliphate), along with his conduct and decisions in the influential role of commander, demonstrates a peak of moral maturity beyond human imagination. The theoretical foundation of this behavior is eloquently evident throughout Nahj al-Balagha in the words of Imam Ali (AS), and a more precise understanding of them requires deep contemplation and immersion in this valuable book. Therefore, this research seeks to extract the principles of defensive ethics based on Nahj al-Balagha. For this purpose, the main objective of the study was formulated as determining the principles of defensive ethics from the perspective of Imam Ali (AS), with a corresponding research question. The method used in this research is descriptive-analytical with a qualitative approach of an applied type. The results of the study, based on Nahj al-Balagha, indicate that from Imam Ali's (AS) perspective, some principles of defensive ethics include: trustworthiness, responsibility, discipline, supervision and follow-up, compassion, forbearance, justice, rejection of autocracy, and servitude.

Keywords: Defense doctrine[†] principles[†] ethics

1. Ph.D. Student, National Defense University ✉ H.azadinejad99@sndu.ac.ir
2. Ph.D. Student, National Defense University
3. Ph.D. Student, National Defense University

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution Non-Commercial (CC-BY-NC) license.

«اصول اخلاق دفاعی از منظر نهج البلاغه»

آزادی نژاد و...

اصول اخلاق دفاعی از منظر نهج البلاغه

آزادی نژاد، حسین ✉^۱ | اکبری آلاشتی، مرتضی^۲ | علیزاده، حمید^۳

چکیده:

یافته‌های تاریخی و تجارب ثبت شده، این ادعا را اثبات می‌کند که امیرالمؤمنین علی علیه السلام، اسوه کامل اخلاق اسلامی و یک الگوی کامل و تمام عیار در تمام حوزه‌های قابل تصور، برای مدیران هستند. حضور حضرت در جنگ‌های بسیار، در دوران حیات (اعم از قبل و بعد از حکومت) و رفتار و تصمیمات ایشان در جایگاه فرماندهی تأثیرگذار، اوج بلوغ اخلاقی فراتر از تصور بشر را به رخ می‌کشد. پشتوانه نظری این رفتار در جای جای نهج البلاغه با فصاحت تمام در کلام حضرت امیر علیه السلام مشهود است که دست یافتن دقیق‌تر به آن‌ها نیازمند تعمق و غور در این کتاب ارزشمند است. لذا این پژوهش سعی دارد با استناد به نهج البلاغه، اصول اخلاق دفاعی را استخراج کند. بدین منظور هدف اصلی تحقیق، تعیین اصول اخلاق دفاعی از نگاه امام علی علیه السلام طرح گردید؛ که متناسب آن سؤال تحقیق شکل گرفت. روش مورد استفاده این تحقیق توصیفی - تحلیلی با رویکرد کیفی از نوع کاربردی است. نتایج تحقیق، حاکی از آن است که از منظر امام علی علیه السلام برخی از اصول اخلاق دفاعی عبارت‌اند از: اصل امانت‌داری، اصل مسئولیت‌پذیری، اصل انضباط کاری، اصل نظارت و پیگیری، اصل مهرورزی، اصل بردباری، اصل دادورزی، اصل نفی خودکامگی و اصل خدمتگزاری.

واژگان کلیدی: رهنما، اصول، اخلاق دفاعی

۱. نویسنده مسئول؛ دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران Hazadinejad99@sndu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

۳. دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

مقدمه

در منظومه تعلیم و تربیت اسلامی، اخلاق جایگاهی بس ارجمند دارد. بخش قابل توجهی از منابع اسلامی به اخلاق می‌پردازد؛ از طرفی به اذعان مستندات تاریخی، نبی مکرم اسلام ﷺ و دیگر پیشوایان دینی هر کدام اسوه‌های عملی و تمثیل عینی ارزش‌های اخلاقی برای انسان‌های معاصر خود و دوران بعدی می‌باشند.

بنا بر تأکید صریح پیامبر خاتم ﷺ، هدف از بعثت ایشان، مکارم اخلاق بیان شده است. در این میان، امام علی (ع) از جمله چهره‌های شاخص و بارز در حوزه اخلاق به شمار می‌آیند. کتاب گران سنگ و مجهول‌القدر نهج البلاغه، به عنوان یکی از منابع اندیشه‌های علوی، دیدگاه‌های حضرت را در موضوعات و مباحث مختلف بیان کرده که بخش قابل توجهی از آن در خصوص حکمت عملی و اخلاق است. در این گذار، مرور تاریخی و مستند سیره پیامبر اسلام ﷺ و حضرت علی (ع) در جنگ‌های صدر اسلام و اصول مورد تأکید حضرت امام خمینی (ره) در ۸ سال دفاع مقدس، بیان‌کننده این واقعیت است که اخلاق در دفاع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. رد پای نظری پایبندی به اخلاق در امور دفاعی و فرماندهی در احادیث، روایات و اوج تجلی آن در سخنان حضرت امیر مؤمنان علی (ع) در نهج البلاغه، به وفور در نامه‌ها، احکام صادره به فرمانداران و خطابه‌ها، مشهود است.

تا به امروز، مطالعات زیادی در حوزه‌های مختلف روی نهج البلاغه انجام شده؛ اما تاکنون اصول اخلاق دفاعی از منظر نهج البلاغه احصاء و ارائه نگردیده است. با توجه به اینکه بیش از نیمی از جمعیت کشور (افراد ذکور)، خدمت در سازمان‌های نظامی را تجربه می‌کنند، با انجام این پژوهش و کمک به شناخت اصول اخلاقی در نهج البلاغه، می‌توان به تقویت این اصول در نیروهای مسلح کمک نموده و موجبات خوش‌بینی و رشد سرمایه‌های ارزشمند انسانی در سازمان‌های نظامی را فراهم نمود و از طرفی سستی در انجام چنین پژوهش‌هایی موجب ناشناخته ماندن اصول اخلاقی در امور دفاعی می‌گردد.

لذا دغدغه محققین احصاء و ارائه اصول اخلاق دفاعی از منظر نهج البلاغه و پاسخ به این سؤال است که مهم‌ترین اصول اخلاق دفاعی از منظر نهج البلاغه کدامند؟ در این تحقیق چون محققین به صورت اکتشافی، اصول اخلاق دفاعی در نهج البلاغه را استخراج می‌نمایند، از تعیین متغیر وابسته و مستقل حذر شده و همچنین تحقیق فاقد فرضیه می‌باشد.

پیشینه‌شناسی

نتیجه تحقیق ساجدی و همکاران (۱۳۹۷) با عنوان «اخلاق و تربیت از دیدگاه امام علی (ع)» نشان می‌دهد که اخلاق و تربیت مقوله‌ای است که می‌توان از کلام و سیره علوی برای تبیین آن بهره برد و محققین در این تحقیق با ارائه فضایل و رذایل اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع)، تبیینی کوتاه از آن‌ها ارائه نموده‌اند. تواضع، گذشت و عفو، چشم‌پوشی از لغزش دیگران، فریادرسی از ستم‌دیدگان، انفاق، زهد، میانه‌روی، قناعت، صبر و حیا، به عنوان فضایل اخلاقی و طمع، آرزوهای دراز، ابراز‌پیشانی‌حالی، بی‌مبالاتی در گفتار، بخل، ترس، عدم معرفت نفس، شتاب‌پیشین و درنگ‌پسین، ستمکاری، افراط و تفریط، حسد، عجب، غیبت، تکبر، دشمنی با خوبان، ستایش بیش از استحقاق، کوچک شمردن گناه، ستیزه‌جویی، ریا، هم‌نشینی با بدان، دروغ و تندخویی از جمله رذایلی است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

نتیجه تحقیق پهلوان و احمدی آشتیانی (۱۳۹۵) با عنوان «اخلاق در جهاد از دیدگاه امام علی (ع)» نشان می‌دهد که در دیدگاه حضرت علی (ع)، اخلاق جهاد عبارت است از: مقدم شمردن صلح بر جنگ، پرهیز از آغاز کردن جنگ در میدان نبرد، رعایت اصول اخلاقی و پرهیز از پیمان‌شکنی، ممنوعیت جنگ با غیر جنگ‌جویان و عدم تعرض به اموال ایشان، دفاع از هم‌زمان، دعا و خیرخواهی برای دشمن، پرهیز از دشنام دادن به دشمن، نکوهیده بودن فرار از مقابل دشمن، ممنوعیت کشتار جمعی، پرهیز از آسیب زدن به درختان و حیوانات، حفظ عمران و آبادی‌ها، منع تعقیب کردن فراریان و کشتن مجروحان و رفتار نیک با اسیران.

شایق و تولایی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «روش‌های اصلاح اخلاق در قرآن» بر آن هستند که با تکیه بر آیات قرآن، روش‌های اصلاح اخلاق در قرآن را احصاء نمایند که پس از بررسی آیات، این نتایج حاصل شده است: ۱- اعتقاد به معاد، ۲- اعتقاد به قضا و قدر، ۳- اعتقاد به منافع و مضار اخلاق نیک و بد و ۴- اعتقاد صحیح به توحید. اگرچه هر یک از این روش‌ها به صورت کلی در اصلاح اخلاق مؤثر هستند، اما روشی که بیشترین تأثیر را در اصلاح اخلاق داشته و اثری از اخلاق رذیله را در باطن آدمی به جای نمی‌گذارد و جز در قرآن کریم در هیچ‌یک از روش‌های اصلاح اخلاق در نظام بشری و حتی در کتب آسمانی پیشین دیده نمی‌شود، آن است که قرآن کریم با اعطای بینش صحیح توحیدی و اعتقاد به صفات ذات اقدس الهی به گونه‌ای انسان را تربیت می‌کند که به بهترین کرائم و فضایل اخلاقی نائل آید.

بابایی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «رابطه ایمان و اخلاق در نهج البلاغه» به بررسی نقش اخلاق در سیاست امام علی علیه السلام و جایگاه این دو ساحت نسبت به هم پرداخته است که اصول اخلاق سیاسی مورد بررسی قرار گرفته و اصولی چون عدالت‌ورزی، وفای به عهد، صداقت، ساده‌زیستی، نگرش انسانی، رعایت حقوق مخالفان، حفظ وحدت و مدارا با مردم از برجسته‌ترین اصولی است که در سیاست اخلاقی امام علی علیه السلام مورد تأکید قرار گرفته است.

ناصری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «پشتوانه‌های اخلاق در نهج البلاغه» به این نتیجه رسیده است که پیشرفت‌های مادی و علمی، از چنان قدرت و عظمتی برخوردار نیستند که ما بخواهیم با تکیه به آن‌ها مشکلات اخلاقی موجود در بین انسان‌ها را حل کرده و ناآرامی‌های عصبی آنان را به آرامش مبدل سازیم؛ بنابراین برای حل چالش‌ها و بحران‌های اخلاقی باید به دنبال راه حل دیگری باشیم. این عوامل و پشتوانه‌ها را می‌توان به دو دسته درونی و بیرونی تقسیم نمود که هر یک، چند عامل را در خود جای می‌دهد همچون علم و معرفت، ایمان، معاد باوری، شناخت دنیا و وجدان که در دسته پشتوانه‌های درونی قرار می‌گیرند و مسائلی همچون قانون، امر به معروف و نهی از منکر، تربیت و هم‌نشینی که مربوط به پشتوانه‌های بیرونی می‌گردند.

مفهوم‌شناسی

رهنامه نظامی

رهنامه نظامی اصطلاحاً به مفهوم چگونگی هدایت جنگ و عملیات غیررزمی توسط نیروهای مسلح است. به عبارت دیگر، رهنامه نظامی عبارت است از «اصول اساسی و خط‌مشی کلی که نیروهای نظامی اقدامات خود را در پشتیبانی از اهداف ملی بر مبنای آن هدایت می‌کنند» و اینکه در زمان صلح هر کشوری بداند که در مواقع بروز حوادث نظامی و جنگی چه وظیفه‌ای داشته و طرح آن چیست؟ (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۷)، به تعبیر دیگر رهنامه نظامی عبارت است از مجموعه نظریات و تئوری‌هایی که محیطی را که باید نیروهای مسلح در آن عمل کنند توصیف می‌نماید و روش‌ها و شرایط به کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند (نوروزی، ۱۳۸۵: ۱۴۶).

اخلاق

کلمه «اخلاق» جمع خُلُق و به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که تنها با دید بصیرت و غیر ظاهر قابل درک است و در مقابل، خُلُق به شکل و صورت محسوس و قابل درک با چشم ظاهر

گفته می‌شود (راغب اصفهانی و مرعشلی، ۱۳۸۸: ۱۵۹). اخلاق براساس معنای اصلی و ریشه لغوی‌اش مربوط به آن دسته صفاتی می‌شود که در نفس، راسخ و تثبیت شده است، به طوری که صاحب آن صفت بی‌درنگ کار متناسب و متنظر با آن را انجام می‌دهد؛ ولی در تعریف اصطلاحی، دانشی است که صفات نفسانی خوب و بد و رفتارهای متناسب با آن‌ها را معرفی می‌کند و شیوه به دست آوردن صفات خوب و انجام اعمال پسندیده و دوری از صفات بد و کردار ناپسند را نشان می‌دهد. موضوع این علم از جهت نفس، محدود و از لحاظ صفت، گسترده است. از آن جایی که این دانش، هم به پیراستن و آراستن نفس می‌پردازد و هم در پی نیکوسازی و زیباکردن رفتار است، هدف علم اخلاق هم در همین راستا معرفی می‌شود (هدایتی، ۱۳۹۳: ۹۳).

اصول اخلاقی

اصول اخلاقی یا گزاره‌های اخلاقی، گزاره‌هایی است که در ناحیه موضوعشان، یک فعل یا صفت اختیاری قرار گرفته و در ناحیه محمولشان یکی از مفاهیم هفتگانه (خوب، بد، بایسته، نبایسته، درست، نادرست، وظیفه) قرار دارد. دسته‌بندی‌های مختلفی در مورد اصول اخلاقی هست و برخی، اصول اخلاقی قرآن را در سه محور رده‌بندی کرده و شامل اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی و اخلاق الهی دانسته‌اند. درباره دسته‌بندی اصول اخلاقی میان عالمان مسلمان توافقی وجود ندارد. عبدالله دژاز در کتاب «دستور الاخلاق فی القرآن» که الهام‌بخش برخی از نویسندگان و عالمان متأخر در حوزه اخلاق قرآنی است، اصول اخلاقی قرآن کریم را در بخش‌های ۵ گانه شامل اخلاق فردی، خانواده، اجتماعی، دولت و دینی رده‌بندی کرده و برای هر دسته، آیاتی از قرآن را شاهد آورده است (مکرم شیرازی، ۱۳۸۷).

روش‌شناسی

تحقیق حاضر از نوع توسعه‌ای-کاربردی است و روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و از نوع موردی-زمینه‌ای بوده و با توجه به این که در این تحقیق از داده‌های کیفی استفاده شده است، بنابراین رویکرد تحقیق کیفی است. روش جمع‌آوری اطلاعات به روش‌های کتابخانه‌ای صورت گرفته است، ابزار گردآوری داده‌ها در روش کتابخانه‌ای مبتنی بر مطالعه کتب و مقالات علمی-پژوهشی و بررسی اسناد و مدارک با استفاده از ابزار فیش‌برداری بوده است.

تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده، با شیوه تحلیل محتوای کیفی و کدگذاری مفاهیم اصول اخلاقی، با استفاده از ابزار داده بنیاد انجام شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

اصول اخلاق دفاعی در نهج البلاغه، در سه مرحله استخراج گردید که عبارت است از:

۱. انتخاب متن اخلاق دفاعی و تبدیل آن‌ها به مفاهیم اولیه؛
 ۲. تبدیل مفاهیم اولیه به مقوله‌های اصول اخلاق دفاعی؛
 ۳. تبدیل مقوله‌ها به اصول اخلاق دفاعی.
- به منظور جلوگیری از طولانی شدن مقاله، برای هر مرحله نمونه‌ای آورده شده است.

نمونه مرحله اول: انتخاب متن‌ها و تبدیل آن‌ها به مفاهیم اولیه

جدول ۱: مفاهیم اولیه اصول اخلاق دفاعی مستخرج از نهج البلاغه

ردیف	گزاره‌های انتخابی	مفاهیم اولیه	شناسه مفهوم
۱	پس فراموش نکن که باید بر آنان، مأموران مخفی از مردمان امین و حق‌گوی را که در میان مردم بدین صفات شناخته شده باشند، بگماری تا زحمات و فداکاری‌های آنان را برای تو بنویسند و آنان مطمئن باشند که تو زحمات و فداکاری‌های آنان را می‌دانی و باید مقدار رنج هریک را در نظرداری و مناسب با میزان زحمات و فداکاری‌هایشان با آنان رفتار نمایی (نهج البلاغه، نامه ۵۳).	نظارت مخفی امور	C۱۶۳
		گماردن ناظران امین و حق‌گو	C۱۶۴
		گماردن ناظران خوش‌نام	C۱۶۵
		در نظر داشتن رنج	C۱۶۶
		دیدن زحمات و فداکاری‌های معاونان	C۱۶۷
		اعتدال در همه امور	C۱۶۸
۲	با مردمان گشاده رو باش، آنگاه که آنان را ببینی، یا درباره آنان حکم دهی، یا در مجلس ایشان نشینی. از خشم پرهیز که نشانه سبک‌سری است و بدان آنچه تو را به خدا نزدیک کند از آتش دور سازد و آنچه تو را از خدا دور سازد به آتش در اندازد (نهج البلاغه، نامه ۷۶).	گشاده‌رویی در برخورد با مردم	C۱۷۰
		گشاده‌رویی در صدور حکم برای مردم	C۱۷۱
		گشاده‌رویی در مراسم مردم	C۱۷۲
		خشم نشانه کم‌خردی	C۱۷۳

نمونه مرحله دوم: تبدیل مفاهیم اخلاق دفاعی به مقوله‌های اخلاق دفاعی

جدول شماره ۲: دسته‌بندی مفاهیم اولیه و تولید مقوله‌های اخلاق دفاعی

ردیف	شناسه مفاهیم اولیه	مقوله‌های رهنامه‌ای	شناسه مقوله‌ها
۱	C۶۲	گشاده‌رویی در برخورد با مردم	B۲۸
	C۶۱	فروتنی با مردم	B۲۹
	C۵۹	نرم‌خویی با مردم	B۳۰
	C۲۸	معاشرت با مردم	B۳۱
	C۲۷	الفت در مواجهه با مردم	B۳۲
	C۸۹	خوش‌خلقی با مردم	B۳۳
	C۸۷	مهرورزی از بین برنده سختی‌ها و گره‌ها	B۳۴
	C۸۶	عمل و رفتار مهرورزانه	B۳۵
	C۶۸		
	C۹۵		
	C۱۹۶		
	C۲۱۲		
	C۲۲۰		
	C۲۳۲		

نمونه مرحله سوم: تبدیل مقوله‌های اخلاق دفاعی به اصول اخلاق دفاعی

جدول شماره ۳: دسته‌بندی مقوله‌های اخلاق دفاعی به اصول اخلاق دفاعی

ردیف	شناسه مقوله‌ها	مقوله‌ها	اصول اخلاق
۱	B۳	امانت‌داری در مسئولیت، امانت‌داری پاسداری از حقوق و حدود مردمان، امانت‌داری در حفظ راز، امانت‌داری برترین ایمان، امانت‌داری در پاسداری از اموال و امکانات، خیانت به امت، بزرگ‌ترین خیانت، تعدی به امانت، امانت‌داری در پاسداری از حیثیت و شرافت مردم	امانت‌داری
	B۲		
	B۱		
۲	B۶	مسئول در برابر حق‌بندگان و شهرها، مسئولیت نسبت به طرز فکر و رفتار خود، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی نسبت به مردم، مسئولیت‌پذیری در برابر سرزمین‌ها و چهارپایان، مسئولیت‌پذیری نسبت به کلیه کارها و اقدامات، پایبندی به مسئولیت و انجام کار	مسئولیت‌پذیری
	B۵		
	B۴		

ردیف	شناسه مقوله‌ها	مقوله‌ها	اصول اخلاق									
۳	<table><tr><td>B۱۷</td><td>B۱۶</td><td>B۱۵</td></tr><tr><td>B۲۰</td><td>B۱۹</td><td>B۱۸</td></tr></table>	B۱۷	B۱۶	B۱۵	B۲۰	B۱۹	B۱۸	سامان‌پذیری، آراستگی، نظم و ترتیب، پرهیز از شتاب‌زدگی در کارها، نظم و انضباط در کار، انجام منظم امور و قرار دادن هر چیز در جای خودش، انجام به‌موقع کار	انضباط کاری			
B۱۷	B۱۶	B۱۵										
B۲۰	B۱۹	B۱۸										
۴	<table><tr><td>B۲۳</td><td>B۲۲</td><td>B۲۱</td></tr><tr><td>B۲۶</td><td>B۲۵</td><td>B۲۴</td></tr><tr><td></td><td></td><td>B۲۷</td></tr></table>	B۲۳	B۲۲	B۲۱	B۲۶	B۲۵	B۲۴			B۲۷	پیگیری جدی امور و کارها، انجام کارها به نحو احسن، پیگیری امور تا حصول نتیجه، عدم سستی در انجام امور، واریسی و نظارت بر کار کارگزاران، عمل پیگیرانه در خدمت به مردم، مراقبت و راستی آزمایی کار کارگزاران	نظارت و پیگیری
B۲۳	B۲۲	B۲۱										
B۲۶	B۲۵	B۲۴										
		B۲۷										
۵	<table><tr><td>B۳۰</td><td>B۲۹</td><td>B۲۸</td></tr><tr><td>B۳۳</td><td>B۳۲</td><td>B۳۱</td></tr><tr><td></td><td>B۳۵</td><td>B۳۴</td></tr></table>	B۳۰	B۲۹	B۲۸	B۳۳	B۳۲	B۳۱		B۳۵	B۳۴	گشاده‌رویی در برخورد با مردم، فروتنی با مردم، نرم‌خویی با مردم، معاشرت با مردم، الفت در مواجهه با مردم، خوش خلقی با مردم، مهرورزی از بین‌برنده سختی‌ها و گره‌ها، عمل و رفتار مهرورزانه	مهرورزی
B۳۰	B۲۹	B۲۸										
B۳۳	B۳۲	B۳۱										
	B۳۵	B۳۴										
۶	<table><tr><td>B۳۸</td><td>B۳۷</td><td>B۳۶</td></tr><tr><td>B۴۱</td><td>B۴۰</td><td>B۳۹</td></tr></table>	B۳۸	B۳۷	B۳۶	B۴۱	B۴۰	B۳۹	شکیبایی، عزت و خرد است؛ بردباری زینت اخلاق، صبر در امور، پشتیبان‌کننده است، شکیبایی در انجام دادن کارها، عمل و رفتار بر اساس بردباری، شکیبایی در رفع حاجت مردم	بردباری			
B۳۸	B۳۷	B۳۶										
B۴۱	B۴۰	B۳۹										
۷	<table><tr><td>B۴۴</td><td>B۴۳</td><td>B۴۲</td></tr><tr><td>B۴۷</td><td>B۴۶</td><td>B۴۵</td></tr><tr><td></td><td></td><td>B۴۸</td></tr></table>	B۴۴	B۴۳	B۴۲	B۴۷	B۴۶	B۴۵			B۴۸	برترین خصلت‌ها، دادورزی، فرمان به انصاف و نیکی کردن، انصاف در امور سبب جلب اعتماد مردم، دادورزی رشته پیوستگی حقیقی آدمیان، رعایت انصاف در دوستی، رعایت عدل و انصاف در روابط متقابل، انصاف نسبت به خداوند و نسبت به مردمان از جانب خود	دادورزی
B۴۴	B۴۳	B۴۲										
B۴۷	B۴۶	B۴۵										
		B۴۸										
۸	<table><tr><td>B۵۲</td><td>B۵۱</td><td>B۵۰</td></tr><tr><td>B۵۵</td><td>B۵۴</td><td>B۵۳</td></tr><tr><td></td><td>B۵۷</td><td>B۵۶</td></tr></table>	B۵۲	B۵۱	B۵۰	B۵۵	B۵۴	B۵۳		B۵۷	B۵۶	عمل نکردن بر اساس استبداد و خودرأی با مردم، عدم خودرأیی، عدم خودسری، عدم خودمداری، عدم تمامیت‌خواهی و امتیازخواهی، عدم سلطه‌گری، خودکامگی مایه هلاکت و نابودی، استبداد مایه هلاکت	نفی خودکامگی
B۵۲	B۵۱	B۵۰										
B۵۵	B۵۴	B۵۳										
	B۵۷	B۵۶										

ردیف	شناسه مقوله‌ها	مقوله‌ها	اصول اخلاق						
۹	<table><tr><td>B۵۸</td><td>B۵۹</td><td>B۶۰</td></tr><tr><td>B۶۱</td><td>B۶۲</td><td>B۶۳</td></tr></table>	B۵۸	B۵۹	B۶۰	B۶۱	B۶۲	B۶۳	کارگزاران به‌عنوان خادمان مردم، روحیه خدمتگزاری در انجام امور، مطلوب‌ترین امور، خدمتگزاری به مردم، منت‌گزاری در خدمتگزاری از بین برنده نیکی، بزرگ شمردن خدمتگزاری، خاموش‌کننده نور حق، دل‌سرد نشدن هنگام ناسپاسی مردم	خدمتگزاری
B۵۸	B۵۹	B۶۰							
B۶۱	B۶۲	B۶۳							

در ادامه برای استخراج اصول اخلاق دفاعی از کدگذاری‌های داده بنیاد استفاده گردیده است؛ بدین صورت که با متن خوانی مبانی نظری و انتخاب گزاره‌های اصول اخلاق دفاعی، ابتدا با توجه به برخی از فرازهای نهج‌البلاغه، ۲۹۷ مفاهیم اولیه کدگذاری و درگام بعدی با تلفیق و دسته‌بندی مفاهیم هم‌سنخ و با استفاده از کدگذاری محوری، تعداد ۶۳ مفهوم کلی‌تر در قالب مفاهیم اصلی رهنما استخراج و نهایتاً با کدگذاری انتخابی و از طریق چندین مرحله به صورت رفت و برگشت با اخذ نظر خبرگان مرتبط با موضوع تعداد ۹ اصل اخلاقی دفاعی در شکل شماره ۱ احصاء گردید:

شکل شماره ۱- اصول اخلاق دفاعی در نهج البلاغه

نتیجه‌گیری

نتیجه پاسخ به سؤال اصلی تحقیق:

مهم‌ترین اصول اخلاق دفاعی از منظر نهج البلاغه کدامند؟

اصل امانت‌داری

نیروی‌های مسلح، امانت‌دار پاسداری از حدود و ثغور کشور، امانت‌دار پاسداری از حیثیت و شرافت مردم، امانت‌دار پاسداری از اموال و امکانات مملکت بوده و تعدی به امانت و مسئولیت محوله را، خیانت به امت در اصول اخلاقی دفاعی می‌دانند.

در نظر حضرت علی علیه السلام بزرگ‌ترین خیانت، خیانت به امت و تعدی به امانت است (دل شاد تهرانی، ۱۳۷۹: ۲۱۶-۲۱۸).

اصل مسئولیت‌پذیری

مسئولیت نیروی‌های مسلح، آمادگی و مقابله در برابر هرگونه تجاوز نظامی علیه استقلال، تمامیت ارضی و منافع کشور بوده و همواره پایبندی نسبت به مسئولیت محوله و انجام وظایف را به عنوان اصل اخلاق دفاعی در نظر دارند. نیروی‌های مسلح که مسئولیت حراست از مرزو بوم و مبارزه با هرگونه تجاوز به کشور را دارند؛ در انجام وظیفه ذاتی خود از هیچ تلاشی فروگذار نکرده و نسبت به تمام امور و وظایف خود، مسئول و پاسخگو هستند.

اصل انضباط‌کاری

نیروهای مسلح، دارای انضباط معنوی و ظاهری بوده و آراستگی، نظم و ترتیب در کارها، سامان‌پذیری، پرهیز از شتاب‌زدگی در کارها، انجام به موقع کارها و انجام منظم امور و انضباط کاری را لازمه انجام مأموریت و از اصول اخلاق دفاعی می‌دانند.

انضباط کاری، یعنی سامان‌پذیری، آراستگی، نظم و ترتیب و پرهیز از هرگونه سستی و بی‌سامانی در کار. این امور از عمده‌ترین آداب اخلاق دفاعی است و هیچ سازمان و نظامی بدون رعایت این امور راه به جایی نخواهد برد. بهترین سازمان‌ها و نظام‌ها، با زیر پا گذاشته شدن اصل انضباط کاری، به تباهی کشیده می‌شوند و همه وجوه مثبت آن‌ها نیز بی‌ارزش می‌گردد. تواناترین فرماندهان و کارکنان در سازمان نظامی که اصل انضباط کاری بر آن‌ها حاکم نیست، توفیقی کسب نخواهند کرد و جز اتلاف نیرو و منابع، بهره‌ای نخواهند برد.

اصل نظارت و پیگیری

یکی از اصول اخلاق دفاعی در نیروهای مسلح، پیگیری و نظارت بر امور می باشد که به منظور اطمینان از انجام کارها به نحو احسن و حصول نتیجه مورد نظر انجام می شود.

نظارت، فرایندی است برای کسب اطمینان از اینکه اقدامات و فعالیت های جاری سازمان، در جهت اهداف پیش بینی شده و مطابق با اقدامات برنامه ریزی شده باشند. وقتی مسئولیتی به کسی سپرده می شود، لازم است عملکرد فرد بررسی شود و چنانچه مشکلی در انجام یافتن مسئولیت باشد، زود نسبت به رفع و حل آن اقدام گردد. همچنین برای پیش بردن اهداف سازمانی، جز با پیگیری جدی کارها، تحقق نمی یابد و هرکاری نیازمند پیگیری جدی و تلاش اساسی است تا به نتیجه مطلوب برسد و بدون وجود روحیه پیگیری در کارها، کاری به درستی صورت نمی پذیرد.

اصل مهرورزی

نیروهای مسلح، در مواجهه با مردم، همواره عمل و رفتاری توأم با گشاده رویی، فروتنی، نرم خویی، الفت و خوش خلقی داشته و نسبت به دشمنان بسیار سخت گیر می باشند. نیروهای مسلح، همواره دارای صفاتی نظیر نیکی و نیکوکاری، خوش رویی و خوش خویی، مدارا و سازش، رحمت و ترحم، تغافل و چشم پوشی، عفو و گذشت، رفق و نرم خویی، تواضع و حُسن خلق می باشند.

اصل بردباری

نیروهای مسلح، در برابر مشکلات و سختی های مأموریت ها صبور و شکیبا بوده و این شکیبایی، ناشی از خردورزی بوده و زینت دهنده اخلاق آنان و پدیدآورنده عزت و سرافرازی خواهد بود. نیروهای مسلح، در برابر سختی ها مقاوم بوده و در برابر مشکلات و مصائب جامعه، توانمندتر از افراد عادی هستند.

اصل دادورزی

یکی از وظایف اصلی نیروهای مسلح، دادورزی و گرفتن حق مظلوم از ظالم و عدالت گستری بوده که این عمل سبب جلب اعتماد مردم و پیوستگی حقیقی مردم خواهد شد و می توان دادورزی را برترین خصلت در اصول اخلاق دفاعی دانست.

نیروهای مسلح، تحت فرماندهی ولایت امر، در برابر هرگونه سلطه گری، زورگویی و بی عدالتی ایستاده و از مردم مظلوم و ستم دیده با هر دین، قومیت و نژادی حمایت می کنند. رعایت عدل و انصاف در

روابط و مناسبات سازمانی و در خدمتگزاری به مردم، اصلی است که باعث قوام و ماندگاری نظام اسلامی می‌گردد.

اصل نفی خودکامگی

در نیروهای مسلح، به دلیل وجود ارتباطات انسانی و لزوم خدمتگزاری، خودکامگی را بسیار خطرآفرین دانسته، خودسری و خودرأیی را همواره مایه هلاکت و نابودی اخلاقیات و انسانیت در جامعه دانسته و با اصول اخلاق دفاعی در تضاد می‌دانند.

خودکامگی نوعی از یکپهسالاری است که می‌تواند توسط یک گروه یا قشر اعمال شود. اخلاق نظامی، با هرگونه خودکامگی منافات دارد و در رفتار و مناسبات، هر صورتی از خودرأیی، خودسری، خودمداری و سلطه‌گری، تباه‌کننده فرد و نظام است. خودکامگی آدمی را به سرکشی و تعدی می‌کشاند و این امر در نظام سازمانی، به دلیل وجود ارتباطات انسانی و لزوم خدمتگزاری بسیار خطرآفرین است؛ به‌گونه‌ای که به محض ظهور خودکامگی در کارگزاران و فرماندهان، حقوق مردمان زیر پا گذاشته می‌شود و حرمت و کرامتشان شکسته می‌گردد و اموال و دارایی‌هایشان چپاول و امورشان مختل می‌گردد.

اصل خدمتگزاری

کارکنان نیروهای مسلح، خادمان مردم بوده و خدمت به مردم را اصل اخلاقی می‌دانند. همچنین خدمت به مردم را باعث ایجاد احساس آرامش جامعه دانسته که رضایتمندی مردم را به دنبال خواهد داشت.

فلسفه نظام دفاعی، دفاع از مردم و مملکت است و درکنار این وظیفه، وظیفه خدمتگزاری به مردم در عرصه‌های مختلف را نیز دارد و همه کارگزاران و کارکنان در تمام مراتب، خادمان مردم‌اند. این امر به‌عنوان یک اصل در نظام مطرح است و مادام که چنین احساسی وجود داشته باشد فرماندهان و کارکنان نظام، با مردم رفتار و نگاه سلسله‌مراتبی و از بالا به پایین نخواهند داشت، بلکه جایگاه و موقعیت خود را نعمتی می‌دانند که وسیله خدمت به مردمان است.

منابع فارسی

۱. قرآن کریم، ترجمه آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی، قم: انتشارات اشکذر.
۲. نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۳. امام خمینی رحمته‌الله علیه، سید روح‌الله (۱۳۷۹). *تحریر الوسیله*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام رحمته‌الله علیه.
۴. حضرت امام خامنه‌ای مد ظله العالی، سید علی، بیانات قابل دسترس در وبگاه Khamenei.ir/www
۵. بابایی، سعید (۱۳۹۰). *اخلاق سیاسی در نهج البلاغه*. دانشگاه قرآن و حدیث، دانشکده علوم و معارف حدیث.
۶. پهلوان، منصور و احمدی آشتیانی، فرهاد (۱۳۹۵). *اخلاق در جهاد از دیدگاه امام علی علیه السلام*. نشریه پژوهش‌های نهج البلاغه، شماره ۴۹، صفحه ۲۳ تا ۴۰.
۷. دل‌شاد تهرانی، مصطفی (۱۳۷۹). *ارباب امانت، اخلاق اداری در نهج البلاغه*. چاپ سوم، تهران: انتشارات دریا.
۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ مرعشی، ندیم (۱۳۸۸). *معجم مفردات الفاظ القرآن*. قم: انتشارات نوید اسلام.
۹. ساجدی، اکبر؛ نعمتی، جواد و جلایی نوبری، حسین (۱۳۹۷). *اخلاق و تربیت از دیدگاه امام علی علیه السلام*. نشریه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۱۶، صفحه ۹ تا ۲۶.
۱۰. شایق، محمدرضا؛ تولایی، علی (۱۳۹۵). *روش‌های اصلاح اخلاق در قرآن*. دانشگاه یزد، پردیس علوم انسانی و اجتماعی - دانشکده الهیات.
۱۱. قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۹۴). *طراحی رهنامه بازدارندگی همه‌جانبه جمهوری اسلامی ایران در چشم‌انداز بیست‌ساله کشور*. تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷). *اخلاق در قرآن*. جلد دوم، قم: انتشارات امام علی بن ابیطالب علیه السلام.
۱۳. ناصری، زهرا (۱۳۹۶). *پشتوانه‌های اخلاق در نهج البلاغه*. دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکز پیام نور تهران جنوب.
۱۴. نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵). *راهبردهای دفاعی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران*. تهران: انتشارات سنا.
۱۵. هدایتی، محمد (۱۳۹۳). *علم اخلاق: تعریف، موضوع و هدف*. مجله پژوهش‌های اخلاقی، سال چهارم، شماره ۴، صفحه ۱۲۳ تا ۱۴۱.